

Putování po Zlaté stoce za kulturním dědictvím Třeboňska

Zlatá stoka na Třeboňsku je opředena mnoha bájemi vázajícími se k okolnostem jejího založení a vzniku. Aby také ne, vždyť 49 km dlouhý uměle vyhloubený kanál má po odečtení mlýnských stupňů převýšení jen 13 m, průměrný sklon je tedy neuvěřitelných necelých 30 cm na kilometr. To je hodnota hraničící s malým zázrakem, uvědomíme-li si, v jaké době byla založena a jakými technickými prostředky vyměřena. Pokud dnes hovoříme o energeticky čisté ekonomice, poskytuje třeboňský rybníční systém příklad trvalé udržitelnosti. Oproti klecovým chovům na rybích farmách by stávající hospodaření bylo docela ekologické, kdyby se oprostilo od prioritního důrazu na maximalizaci výnosu. Zlatá stoka představuje dílo mimořádného významu, ne nadarmo se celá soustava rybníků propojená systémem stok s hlavní osou podél Zlaté stoky ucházela o zápis do seznamu světového dědictví UNESCO. Přitom jde o dílo stavebně spíše jednoduché a oč je v krajině nenápadnější, o to je hospodářsky významnější. Přírodovědně zajímavé lokality jsou popsány na str. 68–71 tohoto čísla.

Pro třeboňské rybníkářství spočívá její význam v zajištění dostatku vody pro velké rybníky severně od Třeboně, kam už nelze přivést spádem vodu z Lužnice. V minulosti přiváděla čerstvou vodu do obcí, jimiž procházela, poháněla desítky mlýnů, pil a ve 20. století i několik přidružených malých vodních elektráren, plavilo se po ní dřevo, její vodou se zavlažovalo, ale také se do ní vypouštěly odpadní vody. Ve vlhčích ročních obdobích odvádí přebytečnou vodu, zatímco v době sucha zajišťuje minimální průtoky čerstvé vody celou rybníční soustavou. V době výlovů, kdy jsou velké rybníky na nižší hladině, dodává vodu pro přilehlé sádky a poté napomáhá opětovnému napouštění vodou z výše položených nádrží. A tak bychom mohli ve výčtu přínosů pokračovat. To vše za

poměrně levný provoz spočívající v údržbě břehů, propustí, náhonů a stavidel, kterými se rybníky napouštějí nebo vypouštějí. I exkurze po Zlaté stoce však má svůj řád, a proto se nejprve ponoříme do historie rybníkářství na Třeboňsku.

Rybníkářství jako hospodářské odvětví se do Čech dostávalo postupně již od 12. století, nicméně rozlehlé rybníky se začaly stavět na základech přírodních jezer až o dvě století později. Někdy se v této souvislosti zmiňují jako přelomové válečné výpravy Jana Lucemburského do Francie, kde se někteří členové jeho družiny mohli inspirovat stavební konstrukcí výpustí a zpevněním velkých hrází. Primát na Třeboňsku drží nejstarší rybník Dvořiště založený v r. 1367 proražením skalního prahu (obr. 2) na okraji přirozené jezerní depre-

se, kterou naznačuje mimo jiné protilehlé přechodové rašeliniště.

Motivace k zakládání rybníků pramenily z narůstajícího zájmu klášterů i panských kuchyní o ryby jako postní krmí a také z potřeby zúrodnění vlhkých, často rašelinových půd, zahrnující i zatopení neproduktivních mokřadů a zadržení vody k překlenutí suchých období. Rybníky kolem Třeboně plnily i obrannou funkci (většina obyvatelstva té doby neuměla plavat). Velkým stavitelem rybníků ve východních Čechách byl Vilém z Pernštejna, který koncem 15. století nechal vystavět několik rybníků napájených Opatovickým kanálem, včetně tehdy největší Velké Čeperky s hrází dlouhou přes 4 km a plochou zvíci až 11 km², což odpovídá dvěma dnešním Rožmberkům.

Štěpánek Netolický se vyučil na stavbě Žehuňského rybníka u Chlumce nad Cidlinou u perněstjanského fišmistra Dobřenského a ve službách Rožmberků působil v první polovině 16. století téměř po čtyři desetiletí. Bylo to období teplejšího klimatického výkyvu s četnými déletrvajícími suchy, které působilo v rybníčním hospodaření problémy s nedostatkem průtočné vody. Netolický na základě předchozích zkušeností hledal způsob, jak přivést již založeným a nově zakládaným rybníkům kolem Třeboně vodu z řeky Lužnice. Vznikla tak první stoka zvaná Struha, přivádějící vodu z Lužnice pro tehdy nově budovaný Opatovický rybník. Struha pak pokračovala k severu a napájela či odvodňovala další rybníky založené na jezerních sedimentech, které byly sycené i přirozenými vodními toky – pod Dvořištěm Koclířov a Velký Tisý Mileťským potokem, Bošilecký, Záblatký, Horusický a další vlastními přítoky. Struha zde měla od počátku doplňkový význam při průběžném zásobování vodou, ale klíčovou roli hrála pro přepouštění vody mezi jednotlivými rybníky. Jen velmi zřídka využila koryto přirozeného toku, např. potoka vytékajícího z Dvořiště, Ponědražského potoka nebo v závěru Bukovského potoka odvodňujícího Horusický rybník. Většina délky Zlaté stoky včetně několika akvaduktů přes jiné stoky však byla vybudována uměle. A zde se právě nejvíce uplatnila zkušenost a genialita Štěpánka Netolického, který dokázal v rovinaté krajině najít cestu byť i jen minimálního spádu, kde „místy se může zdát, že

1 Značená cesta podél Zlaté stoky vede mezi Třeboňí a rybníkem Rožmberk po okraji mokřích luk a náletových vrbin.

2 až 4 Dvoříště je nejstarší rybník na Třeboňsku. Vypouští se průrvou ve skalním prahu do bývalého koryta Miletínského potoka (obr. 2). Do původního přirozeně meandrujícího koryta je zde svedena i Zlatá stoka, voda do Káňova se přepouští spodní výpustí (3). Bezpečnostní přeliv na jižním kraji hráze se starými duby a brleními, které brání úniku ryb, ale přerostlé náletovým lesem se může ucpávat listím (4). Funkce přelivu spočívá v ochraně hráze před přetečením v případě povodňové vlny.

5 a 6 Akvadukty přes Odlehčovač (obr. 5) a Podřezanskou stoku (6) ukazují výškové rozdíly v komplikované soustavě přívodních náhonů a odvodňovacích kanálů rybníční soustavy na Třeboňsku.

i stoka do kopce téci musí“. Okrajem Lomnice nad Lužnicí a na východním okraji rašeliniště Ruda byl navršen val, aby stoka překonala rašeliništní sníženinu mezi rezervacemi Rudou a Hovíznou. Vyprávělo se tehdy o Netolickém, že jsa opásán vysokými koženými botami, brodil se po jarních záplavách loukami a hledal cesty, kudy voda sama odtéká. Co je na tom skutečné pravdy, dnes již nedopátráme, avšak nechceme-li při pohledu na klikatící se stoku věrně kopírující doslova každý centimetr spádu spatřovat otisk pomoci nadpřirozených sil, jeví se to být možným vysvětlením metody, jak cestu pro vodu v krajině vytyčoval. Zachovaly se i plány,

v nichž projektoval zakládání, resp. napojení menších třecích rybníků na větší výtažné, ve kterých ryby dorůstají. Společně s plány na přeložení stoky napájející tehdy vodní příkop v Třeboni za hradby města pak jeho záměry uskutečnili až ve druhé polovině 16. století jeho nástupci.

O dokončení díla se zasloužil mladý správce rožmberského panství Jakub Krčín z Jelčan. Zatímco Netolický své projekty přírodě přizpůsoboval a hledal maximální soulad, Krčín byl mnohem ambicióznější. Podařilo se mu přesvědčit i opatrného Viléma z Rožmberka ke stavbě velkášsky založeného rybníka Rožmberk, jenž své původně plánované maximální plochy do-

sáhl až za povodní v r. 2002, kdy doslova končil jen několik metrů před třeboňskými hradbami a překonal tak rozlohou v současnosti již neexistující pernštejnskou Velkou Čeperku u Pardubic. Krčín krajině a jejím obyvatelům doslova vnutil svou vůli, např. když nechal zatopit svinenské předměstí Třeboně rybníkem s příznačným názvem Nevděk, ze kterého se posléze musel z provozních důvodů zase oddělit zpět původní Opatovický rybník, a nový větší rybník nazval Světem. Ostatně i u jeho Rožmberka bylo několikrát v historii z bezpečnostních důvodů navrženo oddělení západní části protékané řekou Lužnicí (původní koryto Lužnice pokračuje za dnešním bezpečnostním přepadem na Smítkách), a to i přesto, že k odlehčení povodňové vlny do Nežárky slouží 14 km dlouhá Nová řeka. Dost však o Rožmberku, který je se Zlatou stokou spojen jen kanálem napájejícím sádky a loviště pod hrázi. Mnohem podstatnější byla Krčínova přestavba celého rybníčního systému, spočívající ve výrazném navyšování hrází, tedy i zvětšování objemů a rozloh jednotlivých rybníků. Musel proto původní Struhu přeložit z Majdaleny dál na jih až k dnešnímu jezu Pilař, aby tak získal více vody a potřebných několik výškových metrů navíc. A právě zde začneme naše putování.

Po Zlatonosné stoce od Třeboně na jih

Putovat po Zlaté stoce lze pěšky, na kole, autem nebo na lodi, po proudu i proti němu. Cestu můžeme také rozdělit na dvě části, jižně a severně od Třeboně, přičemž k východišti i vyústění se dá dojet vlakem.

Začneme na dnešním oddělení stoky z řeky Lužnice na jezu Pilař asi 1 km jihovýchodně od železniční stanice Majdalena a budeme putovat po proudu na sever až k vyústění do Lužnice. Hned první stavidlo si zaslouží naši pozornost, protože reguluje množství vody protékající do stoky spodní výpustí zajišťující stálé množství vody nezávislé na výšce hladiny v řece. Pak nás čekají vcelku nezáživné 3 km severozápadním směrem přes obec Majdalenu a hospodářské lesy až k prvnímu akvaduktu. Je ryze technický, tedy betonové koryto přemosťující stoku Odlehčovač (obr. 5). Tento úsek vede převážně hospodářskými nebo zrašelinělými lesy a je hůře schůdný. Procházíme podél výtopy bývalého rozlehlého rybníka Hrádeček (688 ha), který založil podobně jako celou Chlumeckou soustavu nástupce Štěpánka Netolického, Mikuláš Ruthard z Malešova. Nízká úživnost rašelinného podloží a na něm ležící nestabilní hráz působily vždy problémy, a proto po útlumu rybníkářství koncem 18. století nebyl rybník Hrádeček už obnoven. Souviselo to s josefínskými reformami, úbytkem zájmu o ryby jako postní pokrm, který nastal v důsledku rušení klášterů, a bylo zaváděno pěstování dalších plodin (např. vodnice) na úrodných půdách rybníčních sedimentů. Ještě před výtopy Hrádečku napájí Zlatá stoka další pozoruhodnou stoku, Mlýnskou. Ta vede vodu skrze lesy podél železniční tratě a silnice do Třeboně na Kopeček, kde zatrubněná překonává nadjezdem silniční přeložku a pokračuje k původně městským mlýnům a rybníkům u Sv. Víta (dnes u oblíbené lesní hospůdky Pergola).

Následujícím akvaduktem u Borkoviště stoka překonává 18 km dlouhou Podřezanskou stoku (obr. 6). Prakticky na všech místech, kde se stoky kříží, jsou instalované výpustě. Zlatá stoka drží výšku a jako napouštěcí kanál je vždy nahoře, příklad najdeme i na hrázi rybníka Velké stavidlo. Zároveň pokud jsou rybníky napájené ještě z jiných zdrojů a leží nad stokou, může z nich stoka část vody odvádět. Tím je zajištěno, že i v suchých obdobích může být průběžně dotovaná vodou z dalších zdrojů, např. Opatovického rybníka. Zde na mlýnském náhonu zaklesává o 5 m a pokračuje pod hrází Opatovického mlýna (takže při

7 a 8 Schwarzenberská knížecí hrobka s okolním krajinářským parkem byly založeny na zemědělské půdě v poslední čtvrtině 19. století. Jde o unikátní novogotickou stavbu dokonale zasazenou do krajiny, skrytou okolní vegetací, která má přirozený charakter, ačkoli byla vysazena (v popředí soliterní habr obecný – *Carpinus betulus*, obr. 7). Hrobku navrhl vídeňský architekt Fridrich von Schmidt, autor slavné novogotické radnice Rathaus. Nedaleko roste vysazená severoamerická borovice tuhá (*Pinus rigida*, 8), která ve své domovině přežívá mírné požáry mimo jiné díky silné borce a schopnosti zmlazovat přímo na kmeni a větvích. Snímky T. Kučery

výlovu se do ní přepouští nemalý objem vody), sytí třeboňské sádky a po vnější straně hradeb obtéká město Třeboň. Posledních zhruba 5 km před Třeboní tak představuje příjemnou procházkovou trasu, ze které se dá udělat řada zajímavých odboček. Za návštěvu určitě stojí Schwarzenberská knížecí hrobka (obr. 7). Park kolem hrobky je sice umělou výsadbou, přesto nás svou mohutností osloví duby letní i červený (*Quercus robur*, *Q. rubra*), platany (*Platanus* sp.), a zejména růstem velmi neobvyklá severoamerická borovice tuhá (*Pinus rigida*, obr. 8). Lesní porosty mají vcelku přirozený charakter acidofilní doubravy, tu a tam s nějakým nepůvodním exotickým druhem.

Podél vody od Třeboně na sever

I průtok městem skýtá několik zajímavostí včetně menšího mlýnského stupně u pivovaru. Na jaře a v létě je atraktivní procházka po promenádě Bertiných lázní s vkusnou květinovou úpravou a sochařskou výzdobou. V letním období lze kromě ochutnávky místních tekutin a pochutin přibližně 100 m od autobusového nádraží za areálem Schwarzenberského dvora zhlédnout další akvadukt, tentokrát přemosťující Světskou stoku (bývalý Spolský potok). Odvodňuje rybník Svět a protéká okrajem půvabného zámeckého a posléze středem městského parku. Další cesta podél Zlaté stoky je sice možná, ale zarostlá houštinami, proto je lepší obejít autobusové nádraží a kolem bývalých jatek (dnes záchranná

stanice s dobrovolným vstupným) pokračovat asi 4 km jednou z nejkrásnějších cest podél Mokřých luk s opuštěnými seníky až k rybníku Rožmberk. Ještě před Rožmberkem projdeme přes soustavu sedimentačních nádrží a za nimi bud' pokračujeme vpravo podél přítoku na sádky pod hrází Rožmberka, nebo přejdeme přes trať na silnici. Následuje špatně schůdný úsek, ideální je domluvit si přejezd autem nebo jít pěšky po silnici do Přeseky. Stoka teče po okraji národní přírodní rezervace Velký Tisý a pokračuje na vyvýšeném břehu po jihozápadním okraji rybníka Koclířov až k přítoku z rybníka Dvořiště, odkud je Koclířov naháněn. Atraktivní úsek lemují také část naučícímu přírodnímu úseku se lze dostat ze Záblatí zkratkou po žluté turistické značce přímo až na hráz rybníka Hliníř. Po překonání Bošileckého návrší jdeme krásnou cestou mezi rašeliništi po mokřích rašelinných loukách až k terénní stanici Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy Ruda (viz např. Živa 2011, 2: XVIII). Žlutá turistická trasa provází stoku prakticky až na hráz Horusického rybníka a stoka poté protéká poslední kilometr před ústím do Lužnice v korytě Bukovského potoka místní chatovou osadou.

Zatímco začátek Zlaté stoky na Pilaři je monumentální, vyústění zpět do Lužnice nenápadné a od jiných stok ho rozeznáme jen podle většího průtoku. Pokud jsme byli pozorní, zaznamenali jsme podél stoky desítky výpustí a náhonů i přítoků z rybníků, všimli jsme si odlišností při napouštění větších výtažníků i menších plůdkových rybníků. A jestliže jsme byli hodně pozorní, našli jsme i způsob, jak pomocí hradítek menší rybníky prakticky z téhož místa připouštět i vypouštět (nápověda: Punčoška). Jemná práce s výškou hladiny vody může přinést cenný hospodářský výnos, na straně druhé i dalekosáhlé škody v důsledku nečekaných záplav.

Doporučenou literaturu uvádíme na webové stránce Živa.